

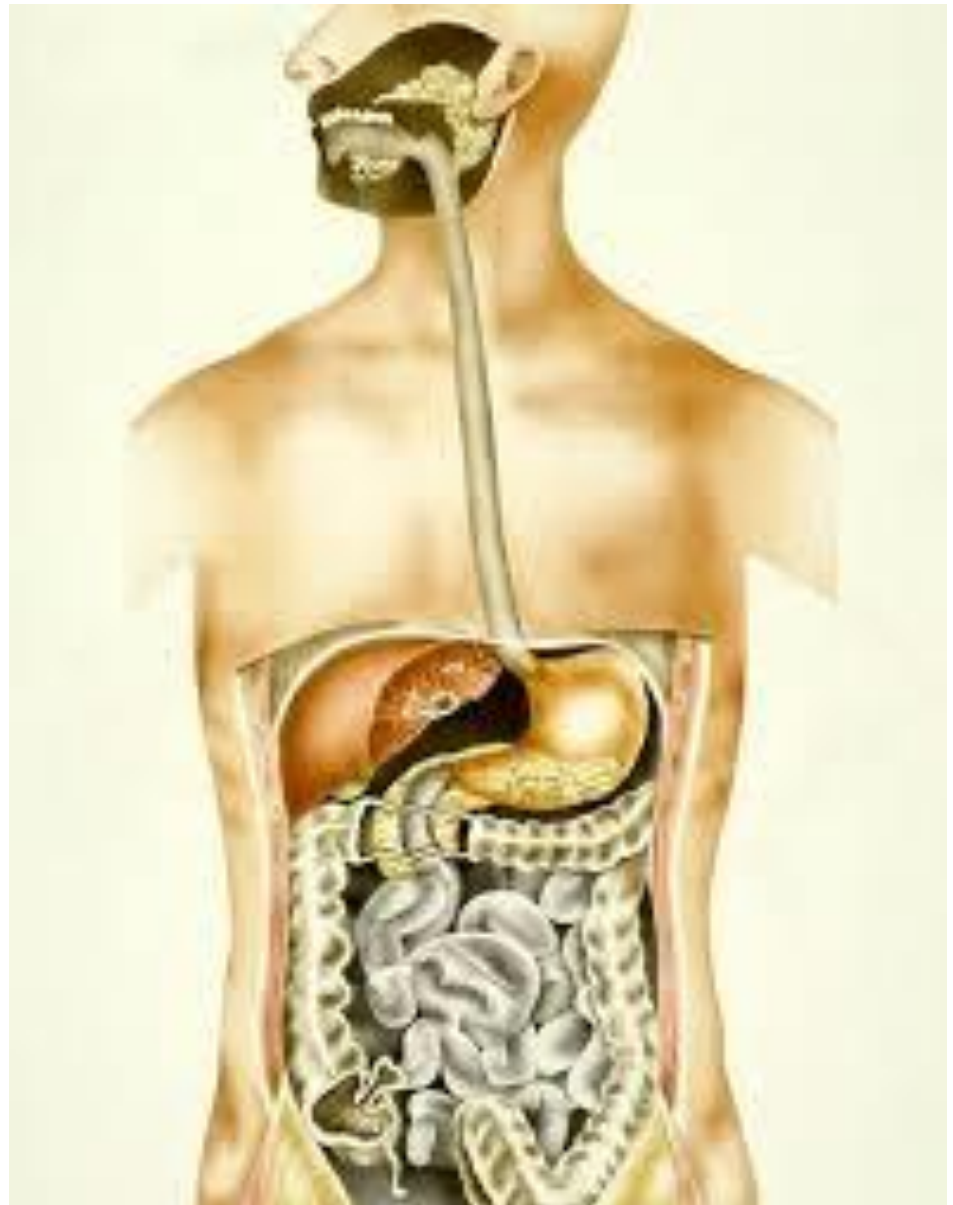
Лекція 1

Тема:

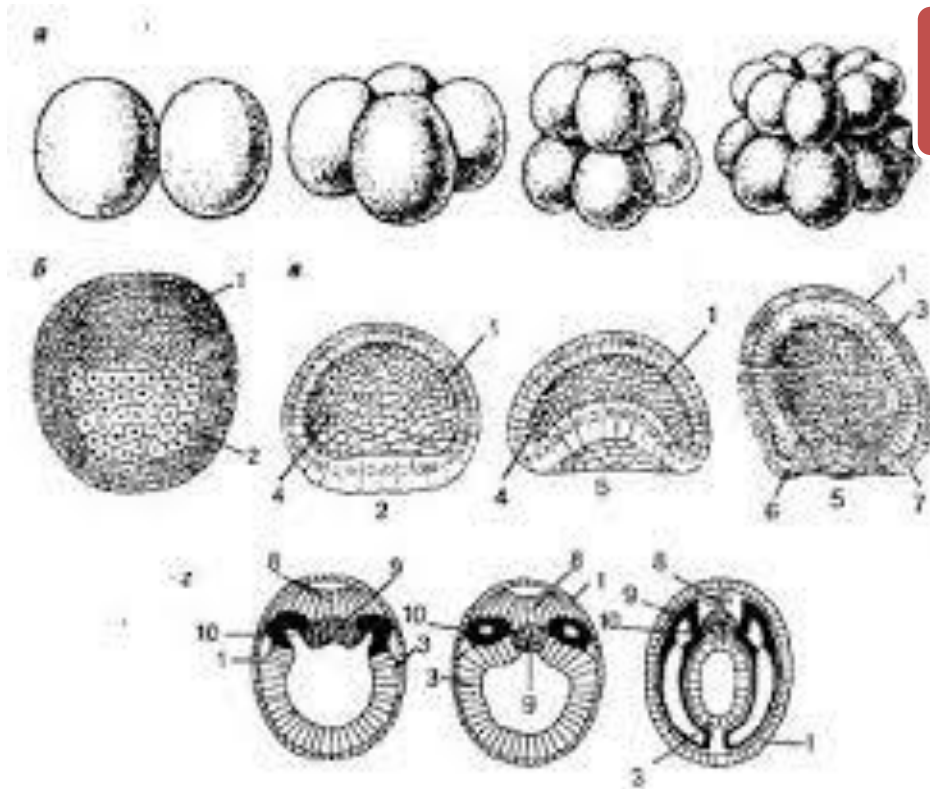
Будова органів травлення та виділення

План:

1. Ротова порожнина.
2. Стравохід та шлунок.
3. Тонкий кишечник.
4. Травні залози – печінка і підшлункова залоза.
5. Товстий кишечник.
6. Нирки та сечовидільна система.

Травна трубка формується з гастральної порожнини на ранніх етапах ембріонального розвитку. Органи травлення – це результат спеціалізації окремих відділів гастральної порожнини.

Ротова порожнина

Стравохід

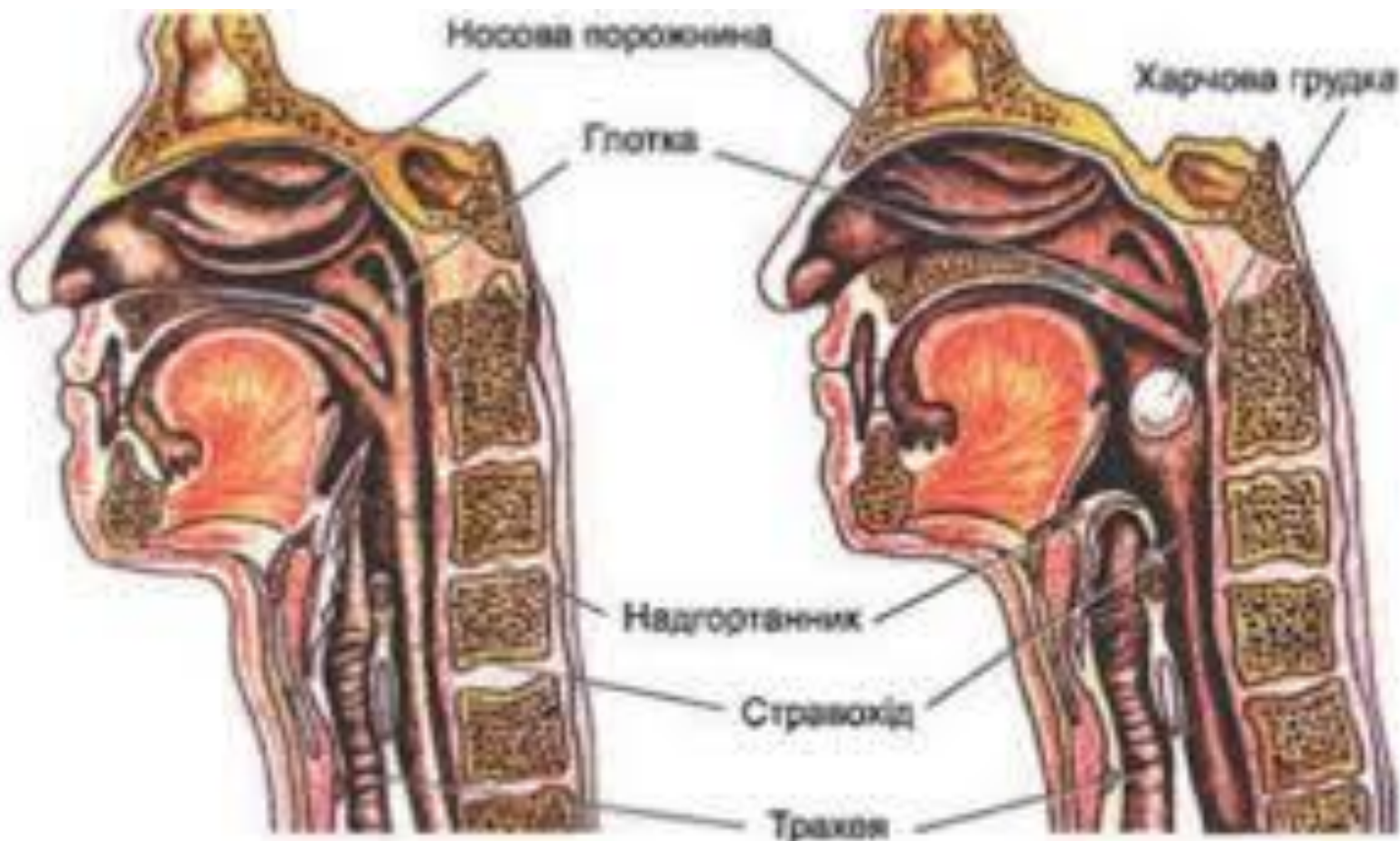
Шлунок

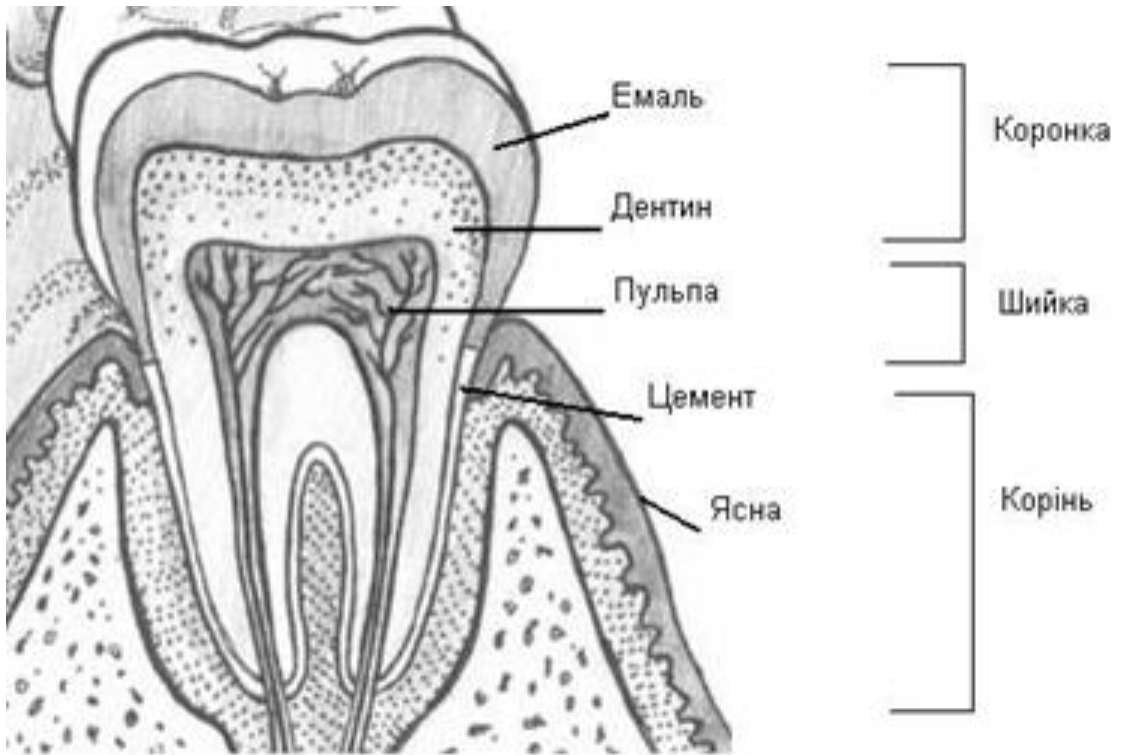
Тонкий кишечник

Товстий кишечник

Ротова порожнина і глотка – верхній відділ шлунково-кишкового тракту у якому відбувається: подрібнення їжі, оцінка її смаку, змочування слиною, формування харчової грудки і ковтання.

Органи дихання розділяються з органами травлення за допомогою надгортанника.

* Зуби – окостенілі сосочки слизової оболонки ротової порожнини. Вони розташовані у заглибинах щелеп.

* Короткий запис кількості і типів зубів називають зубною формулою.

* У ссавців зуби змінюються двічі: спочатку виростають молочні, а потім постійні (у людини – в віці 5 – 8 років)

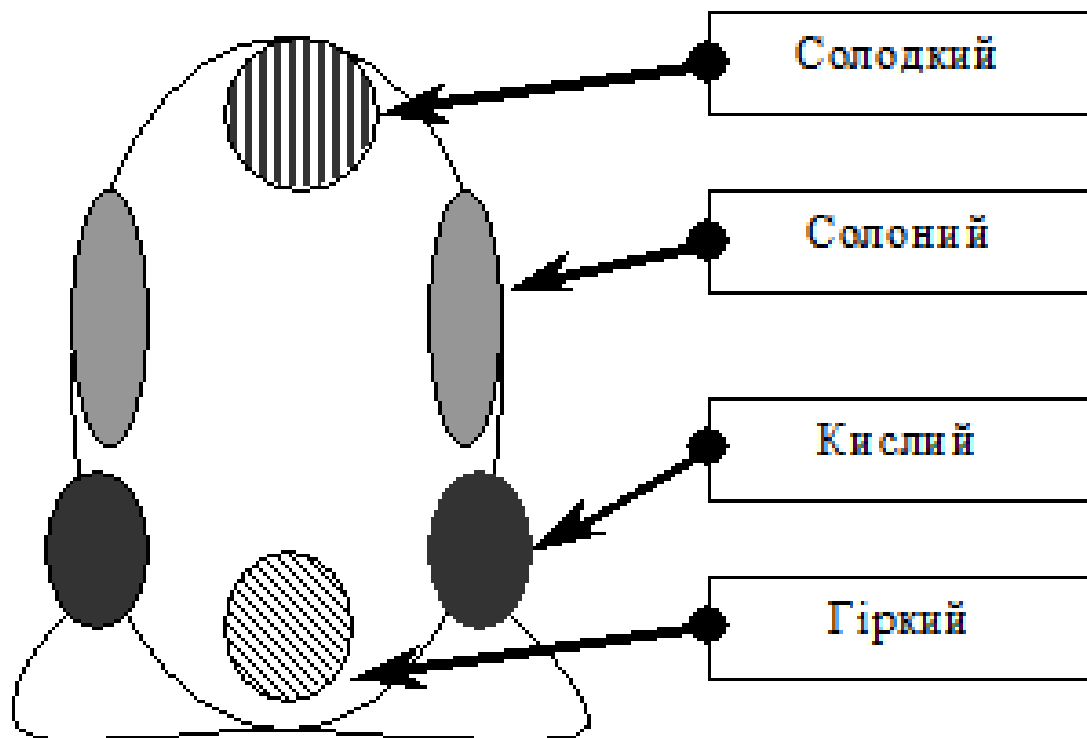
2 різці	1 ікло	2 малі корінні (премоляри)	3 великі корінні (моляри)
---------	--------	-------------------------------	---------------------------------

2 різці	1 ікло	2 малі корінні (премоляри)	3 великі корінні (моляри)
---------	--------	-------------------------------	---------------------------------

Зубна формула людини

Язик має розвинені м'язи для перемішування їжі і формування харчової грудки.

Слизова оболонка язика містить терморецептори для оцінки температури їжі.

Слизова оболонка язика містить смакові рецептори. Необхідною умовою відчуття смаку речовини є її розчинність у воді. Тільки у вигляді розчину речовина може потрапити у смакові бруньки.

Відчуття смаку

Вважається, що здатність розрізняти **гіркий смак** виникла як захисна реакція. Гіркий смак властивий багатьом рослинним отрутам, особливо алкалоїдам (нітрогенвмісним сполукам). Про те, що гіркий смак – це сигнал про небезпеку, свідчить те, що лише дуже обмежена кількість гірких речовин може приносити людині задоволення (кофеїн, хінін).

Солодкий смак, як правило, викликає задоволення. Еволюційно це зумовлено тим, що він типовий для стиглих плодів рослин, адже їх дозрівання супроводжується зниженням кислотності і накопиченням значної кількості вуглеводів. Розпізнавання солодкого смаку – це реакція за типом „ключ – замок” між солодкою речовиною і білком-рецептором. Ось чому існують речовини – замінники цукру.

Їдкий і пряний смак – це варіант хімічного моделювання болю. Багато спецій стимулюють больові нервові закінчення у роті. Це викликає у мозку вироблення власних анальгетиків – ендорфінів та енкефалінів, дія яких нагадує дію опіатів (сполук опію).

М'ятний смак (відчуття охолодження, свіжості від вживання ментолових цукерок) – це результат того, що ментол подразнює терморекцептори. У його присутності вони активуються при більш високій температурі, ніж завжди.

Всі речовини, які дають відчуття **кислого смаку** дисоціюють з утворенням протону.

Кислий рецептор реагує на присутність іонів H^+ .

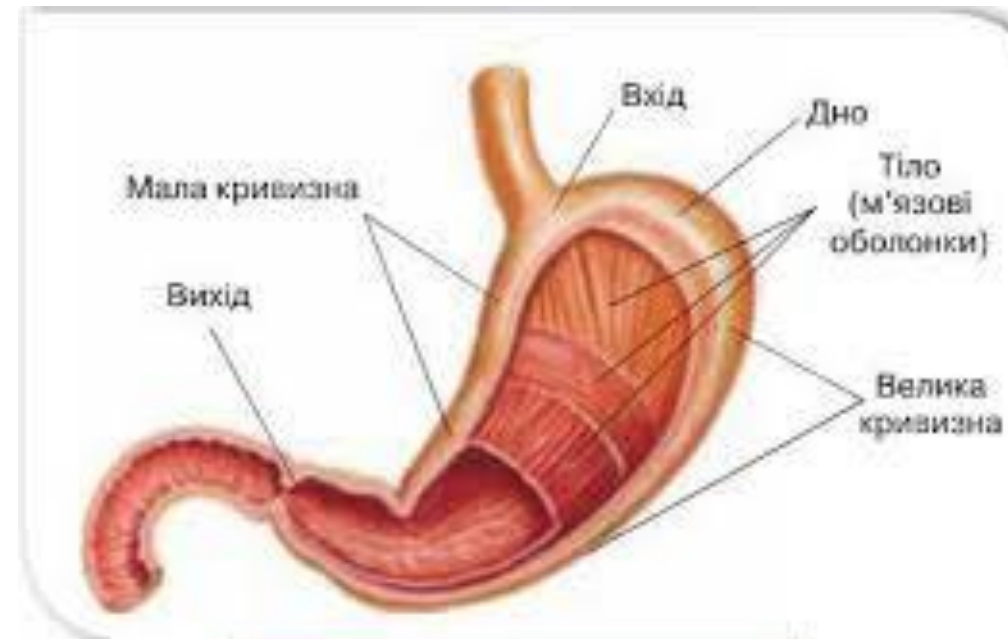
Стравохід – м'язово-слизова трубка, по якій їжа проходить у шлунок.

- Стравохід має три фізіологічні звуження – на початку, на рівні біфуркації трахеї, на місці проходження через діафрагму. У цих місцях нерідко затримуються випадково проковтнуті сторонні предмети, погано пережована їжа і токсичні речовини (алкоголь, кислоти, луги і т.п.).
- На межі зі шлунком знаходиться особливий круглий м'яз – сфінктер. Звичайно його отвір закритий. Він відкривається лише тоді, коли до сфінктера доходить хвиля скорочень від ковтального руху. Рідина, яка проходить по стравоходу швидше, ніж перистальтична хвиля, затримується у стравоході до тих пір, поки не відкриється сфінктер.
- Довжина стравоходу – 23–25 см, а довжина шляху від передніх зубів до шлунка – 40–42 см.

Шлунок – це товстий м'язовий мішок для хімічного і механічного перетворення їжі. Більша частина шлунка знаходиться у лівій половині тіла, а менша – у правій.

Він поділяється на три частини:

- * дно шлунка (кардіальна область) – розташоване зверху, найближче до серця;**
- * тіло шлунка – середня частина;**
- * пілорична область – частина, від якої відходить кишечник.**

Мал. 24 Будова шлунка людини

* Довжина шлунка – 21–25 см, об'єм – 1–3 л. Форма шлунка змінюється залежно від його наповнення.

* При ковтанні шлунок рефлекторно розширюється, щоб дати місце їжі, яка має надійти.

* Під дією перистальтичних хвиль та шлункового соку їжа перетворюється у хімус – кашоподібну рідину, утворену з їжі і насичена травними соками.

* На межі між шлунком і тонкою кишкою знаходиться пілоричний сфінктер, який періодично випускає невеликі порції хімусу у кишку.

* Шлунок звільнюється від їжі залежно від її виду через 1–4 години.

Тонка кишка – це відділ шлунково-кишкового тракту, у якому відбуваються основні хімічні процеси травлення і всмоктування перетравленої їжі.

Відносна довжина тонкої кишки у різних тварин залежить від типу харчування. У рослиноїдних вона довга, у хижаків – коротка, а у всеїдних (в тому числі і у людини) – проміжної довжини. Тонка кишка людини завдовжки 2,8–4 м і товщиною – 2,5 см.

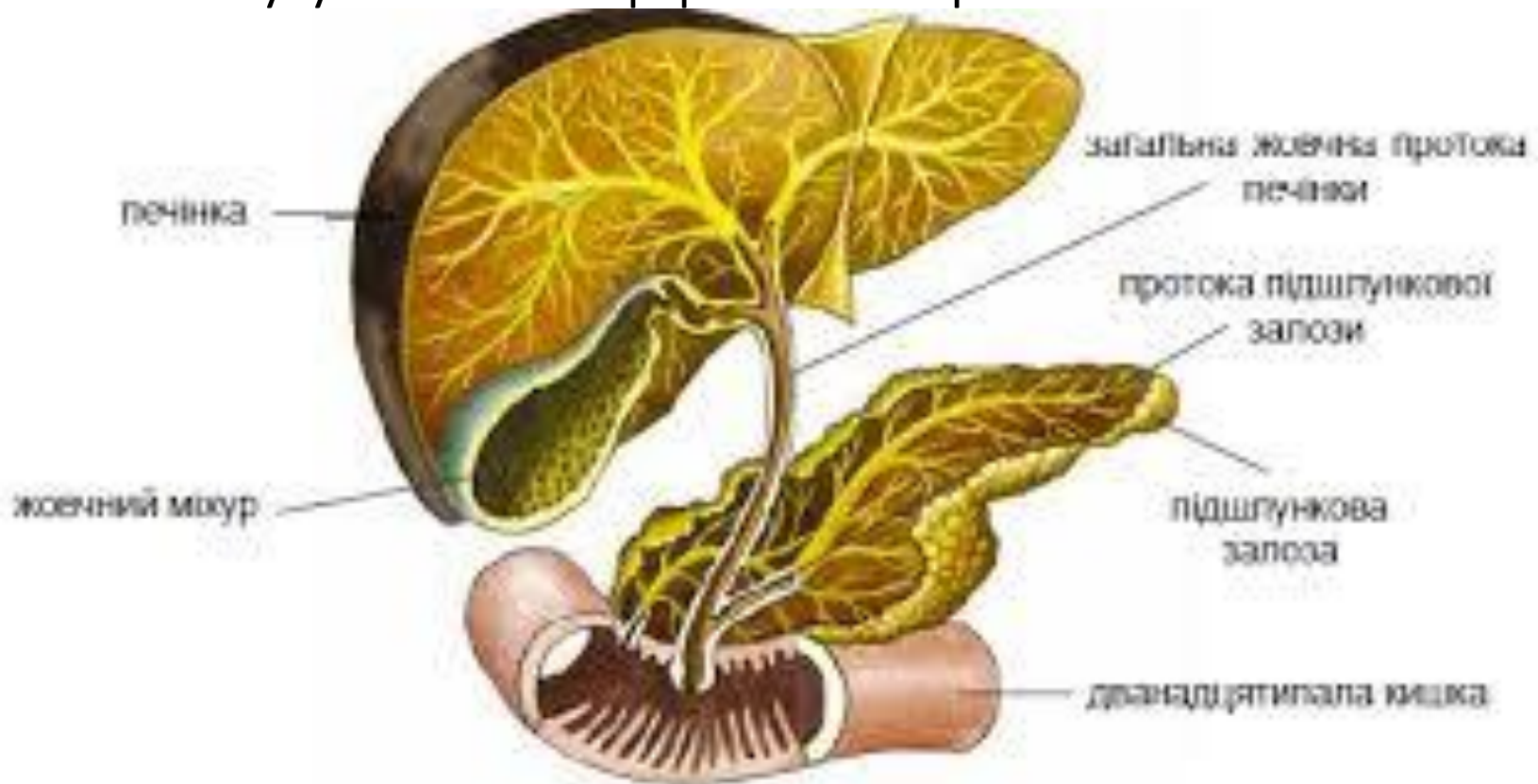
Розрізняють три відділи тонкої кишки:

- дванадцятипала кишка (довжина 25 – 30 см);
- порожня кишка;
- клубова кишка.

* Дванадцятипала кишка – починається від пілоруса на рівні першого поперекового хребця, має довжину 25–30 см і форму підкови. У неї відкривається загальна жовчна протока печінки (виділяє жовч) та протока підшлункової залози (виділяє травні ферменти).

* Пошкодження слизової оболонки дванадцятипалої кишки називають виразкою. Іноді це захворювання плутають з виразкою шлунка.

* Функціонально дванадцятипала кишка є місцем, де відбувається насичення хімусу головними ферментами травлення.

- * Порожня і клубова кишки мають на своїй поверхні складки слизової оболонки та кишкові ворсинки. Це необхідно для забезпечення контактного травлення і для збільшення поверхні всмоктування.
- * Кожна кишкова ворсинка – це пальцеподібний виріст висотою близько 1 мм, утворений одношаровим війчастим епітелієм. У ворсинці є капілярна сітка (всмоктуються амінокислоти і вуглеводи) і лімфатичний відросток (всмоктуються ліпіди).

Товста кишка – кінцевий відділ травного каналу

Вона товща та коротша за тонку і поділяється на:

- сліпу кишку з червоподібним відростком;
- висхідну ободову кишку;
- поперечну ободову кишку;
- низхідну ободову кишку;
- сигмоподібну ободову кишку;
- пряму кишку.

Довжина товстої кишки – 1–1,5 м.

Слизова оболонка товстої кишки утворює складки місяцеподібної форми.

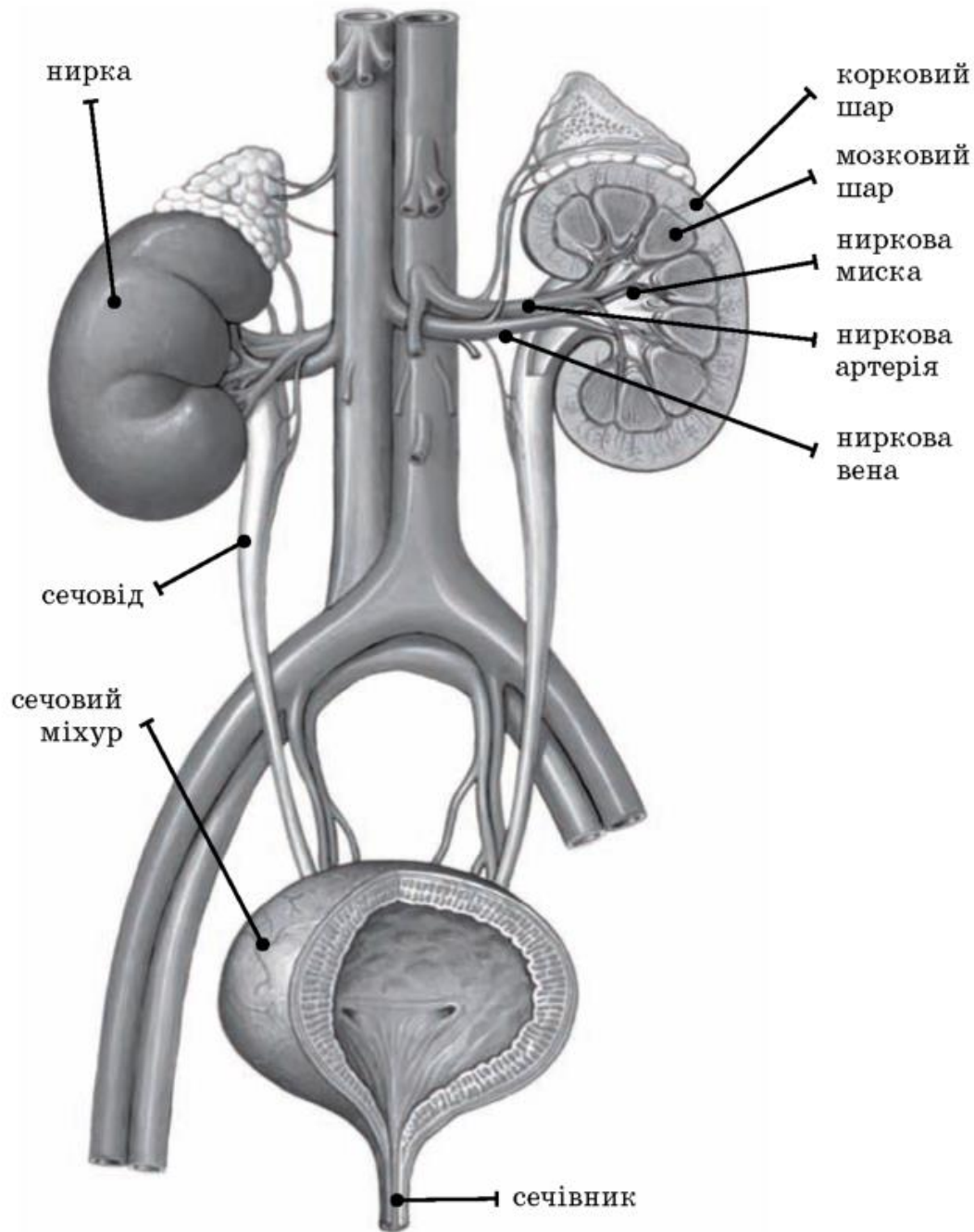
Сліпа кишка у людини є місцем зворотнього всмоктування води.

Товста кишка розташована по периферії черевної порожнини, оточуючи кишечник навкруги. Вона втратила своє значення при травленні. Але іноді вона накопичує частки не розщепленої до кінця їжі, і тоді виникає запалення – апендицит. Коли таке запалення призводить до пошкодження цілісності кишкового тракту, то воно стає джерелом важкої інфекції – перитоніту.

Час проходження їжі через шлунково-кишковий тракт

* Будова сечовидільної системи:

- парні нирки;
- парні сечоводи;
- сечовий міхур;
- сечівник.

* Нирки – парний екскреторний орган, який розташований поза очервиною на задній стінці живота, по боках хребта на рівні XI грудного – II

поперекового хребців. Права нирка міститься дещо нижче, ніж ліва.

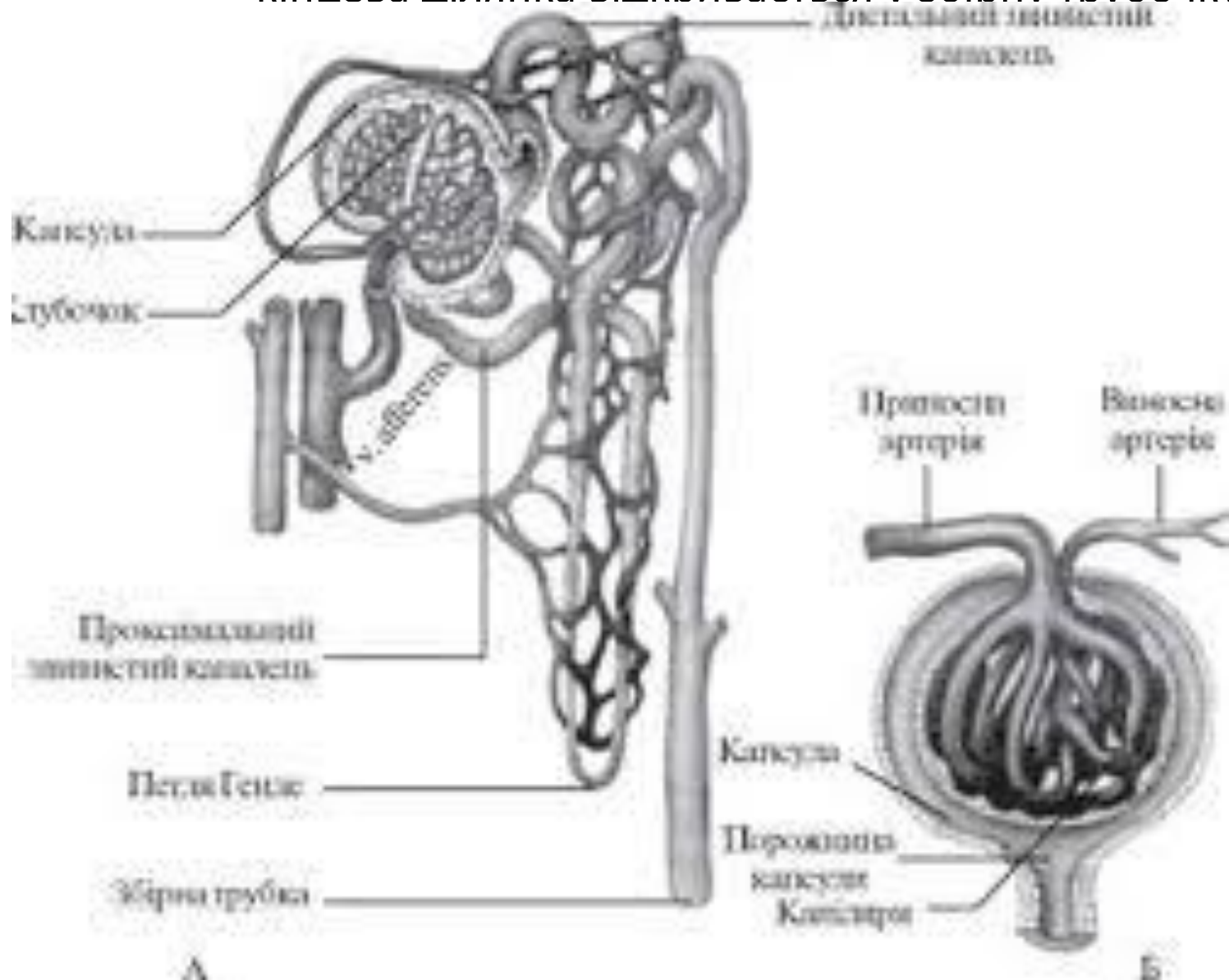
* Маса кожної нирки – 110–150 г. Розміри – 9 (12) x 4,5 (6,5) x 2 (3) см.

Нирки виконують багато функцій

Нефрон – це довгий нирковий каналець, сліпий початковий кінець якого у вигляді двосторонньої чаші охоплює клубочок кровоносних капілярів, а кінцева ділянка відкривається в збірну трубочку.

Сеча утворюється в результаті фільтрації плазми крові у нефрон і зворотнього всмоктування води і органічних речовин у плазму.

Інтенсивність процесів утворення сечі у хребетних тварин різних класів різна. У круглоротих, риб, амфібій і рептилій рівень клубочкової фільтрації становить 1–4 мл на 100 г маси тіла за 1 годину. У птахів і ссавців він у 10–15 разів вищий. Наприклад, об'єм крові, що фільтрується, у пацюків сягає 50 мл на 100 г маси за годину. У людини нирки, маса яких складає близько 0,5 % від маси тіла, у стані спокою отримують 25 % від усього об'єму крові, який викидається лівим шлуночком, і споживають 10 % всього кисню, який надходить у організм.

* Загальний потік крові через нирки при клубочковій фільтрації відбувається зі швидкістю 1200 мл/хв. Плазма, яка проходить через ниркові клубочки, віддає близько 20 % свого об'єму на створення первинної сечі.

* За добу у людини утворюється 150–170 л первинної сечі. Це пов'язано з тим, що через нирки за добу протікає 1500–1700 л крові, та з тим, що фільтраційна поверхня капілярів клубочка надзвичайно велика.

* За добу зі 150–170 л первинної сечі утворюється близько 1,5 л вторинної сечі. Хімічний склад вторинної сечі значно відрізняється від первинної. Крім нормальних продуктів обміну нирки виділяють багато невластивих організму речовин. Ось чому аналіз сечі служить важливим діагностичним засобом.

Склад сечі людини

* Граничну концентрацію, при досягненні якої у крові речовина з'являється у сечі, називають **нирковим порогом**.

* Нирковий поріг для глюкози становить приблизно 150 мг/100 мл крові. Збільшення концентрації глюкози викликає зростання об'єму сечі, ось чому діабет характеризується не лише появою глюкози у сечі, але і збільшенням сечовиділення.

Основні компоненти	Плазма крові	Первинна сеча	Вторинна сеча
Вода	90 – 92	99	96
Білки, жири	7 – 9	немає	немає
Глюкоза	0,100	0,100	немає
Натрій (Na ⁺)	0,300	0,300	0,40
Хлор (Cl ⁺)	0,400	0,400	0,70
Калій (K ⁺)	0,020	0,020	0,15
Сечовина	0,030	0,030	2,00
Сечова кислота	0,004	0,004	0,05

Захворювання сечовидільної системи

- * Сечова кислота і фосфат кальцію погано розчиняються, тому можуть утворювати ниркові камінці (**сечокам'яна хвороба**). При проходженні цих камінців через сечовивідні шляхи виникають сильні болі.
- * Запалення нирок називають **нефритом**. Воно може викликатися різними інфекціями. Як правило, запалення нирок супроводжується підвищенням артеріального тиску та появі у сечі білка.
- * Запалення сечівника, викликане інфекціями, називається **уретритом**. Запалення слизової оболонки сечового міхура називається **циститом**. Ознаки цих захворювань – часте сечовипускання, під час яких виникає біль, печія, свербіння. Уретрит і цистит виникають внаслідок проникнення у сечівник і сечовий міхур інфекцій. Розвитку захворювань сприяє переохолодження тіла, вживання прянощів, копченостей, алкоголю тощо.